

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 7 Sayı: 29 Volume: 7 Issue: 29

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

ANADOLU'NUN TÜRK VE İSLÂM YURDU HALİNE GELİŞİNDE AHİLERİN ROLÜ VE ÖNEMİ

THE ROLE AND IMPORTANCE OF THE AHIS IN TURKIFICATION AND ISLAMIZATION OF ANATOLIA

Abdullah KAYA*

Öz

Anadolu'yu Türkleştirme çalışmaları Malazgirt'ten sonra hız kazanmıştır. Üzerinde yaşadığımız bu toprakların Türk ve İslâm yurdu haline dönüşünde pek çok etken vardır. Bunların en önemlilerinden birisi de Ahî Evren ve onun kurduğu teşkilatıdır. Bu teşkilat Anadolu'nun bugünkü milli rengine bürünmesinde etkin rol oynamıştır. Ahî Evren, Moğol zulmünden Anadolu'ya göç eden Oğuzların sığınağı ve hâmisî olup iskânlarına yardımcı olmuştur. Türkmenlerin işsiz olanına meslek, esnaf ve sanatkârına tezgâh hazırlayarak yerli halk karşısında ezik kalmalarını önlemiştir.

Ahî Evren, kurmuş olduğu teşkilat sayesinde İslâmı -tam olarak öğrenmemiş olan- Türkmenler ile gayrimüslimler arasında yayma faaliyetini sürdürmüştür. Ahî zâviyelerinde yetişen insanlar, Anadolu'ya sevgi ve fazilet tohumları saçarak yerli halkın gönlünü fethetmiş, Türk'ün adaletini, dürüst yaşayışını ve İslâm'ın güzelliklerini duyurmuşlardır. Ahîler uzun yıllar Anadolu'da dinin yayılmasında, ticaretin ve sanat dallarının gelişmesinde, bu topraklar üzerinde barış ve huzurun tesisinde önemli roller üstlenmişlerdir. Ticarî yönünün dışında birçok fonksiyona sahip olan bu örgüt, Selçuklulardan sonra Osmanlılarda da "*Lonca Teşkilatı*" olarak varlığını devam ettirmiştir.

Çalışmamızda Ahîlik teşkilatının tarihi süreçte uğradığı değişikliklere değinilerek, icra etmiş olduğu dîni, ticarî, askerî, siyasi, ahlakî, terbiyevî, sosyal ve kültürel fonksiyonlarını ele alıp bu fonksiyonların Anadolu'nun Türkleşme ve İslâmlaşma sürecindeki rolünü incelemeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Ahî Evren, Ahî Teşkilâtı, Fütüvvet, Anadolu, Selçuklu.

Abstract

After the battle of Malazgirt, efforts of Turkification of Anatolia gained speed. There are lots of factors conversion of these lands in which we live to the Turkish and Islamic country. One of the most important of these is Ahî Evren and the organization which was founded by him. The organization played an effective role in the present situation of Anatolia. Ahî Evren who had become the refuge and protector of the Oгуzа after the tyranny of the Mongolians, helped their settlements. Giving professions to those unemployed Turkomens and providing artisans and craftsmen with benches, he blocked of staying crushed opposite of the local people.

Ahî Evren resumed spreading Islam among Turkomens and non-Muslims-who did not know Islam fully- via Ahî guild that he established. Those who grew up in the small Ahî lodges won the hearts of local people disseminating the seeds of love and virtue to Anatolia, advocating the honesty, justice of Turk and beauties of Islam. The Ahîs, have taken on important tasks at establishing peace, spreading the religion, in Anatolia and the development of trade and branches of arts at these lands for years. Having many functions apart from its commercial one, this guild continued to exist as "Guild Organisation" in the Ottoman Empire after the Seljuks.

*Yrd. Doç. Dr., Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.

In our study, referring to the changes in the Ahî guild in the historical process, we will try to cover its religious, commercial, military, political, ethical, decency, social, and cultural functions and examine the roles of those functions in the process of Turkification and Islamization of Anatolia.

Key Words: Ahî Evren, Guild Organisation, Futuwwa, Anatolia, Seljuk.

GİRİŞ

Fütüvvet ve Ahîliğin menşei hakkında birbirinden farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bizde çalışmamıza metodolojik olarak öncelikle “Ahî” tabirini açıklayarak başlamak istiyoruz. “Ahî” sözcüğünün kökenine ilişkin birçok iddia ortaya atılmıştır. “Ahî” kelime olarak Arapça “erkek kardeşim” anlamına gelmektedir. Bu sözcüğün Türkçe kökenli olduğunu savunanlar da vardır. Onlara göre “Ahî” kelimesi, “*Divanu Lügati't-Türk*”(Kaşgari, 2007: 146; Atalay,1999:90,310), “*Atabetü'l-Hakayık*”(Yükneki, 1951:231, 260.,227., 229., 233., 234., 237., 245. vs. beyitler) ve “*Kutadgu Bilig*”(Yusuf Has Hâcib, 1991) gibi eski Türkçe eserlerde “cömert, eli açık” anlamlarına gelen “akı” kelimesinden “k” harfinin yumuşayarak “h” şeklini almasıyla ortaya çıkmıştır. Türkçedeki bazı sözcükler Arapça ve Farsçaya geçerken “*Dakı-Dahi, Katun-Hatun, Koca-Hoca*” kelimelerin de olduğu gibi değişime uğramaktadır. “Akı” sözcüğü de Arapçaya “Ahî” şeklinde geçmiştir (Gülensoy, 2005: 452; Bayram, 1991: 12).

Ahîlik, dar manası ile XIII. yüzyıldan XX. yüzyıla kadar Anadolu’daki esnaf ve sanatkâr birliklerine verilen isimdir (Çağatay, 1997:1). İstilahî manada:

“Ahîlik, XIII. yüzyıl başlarında 34. Abbasî Halifesi en-Nâsır li-Dînillah’ın kurduğu Fütüvvet Teşkilatı’na bağlı olarak kurulmuş, o zamanlar ki Anadolu’nun sosyal, siyasi, kültürel, sını ve ticarî şartları içinde ve bu şartların tesiri ile Türklere has zevk ve selika ile İslâm Dünyası’nın hiçbir yerinde görülmeyen bir şekilde ve istikamette gelişme göstererek teşekkül etmiş bir esnaf ve sanatkârlar teşkilâtıdır”(Bayram, 1991: 5).

Ahîlik, Fütüvvet gibi tüm İslâm dünyasında değil, yalnız Anadolu’da ve Türk illerinde varlığını göstermiştir. Ahîlik, kökleri itibariyle her ne kadar Fütüvvet teşkilatına dayandırılabilir da birçok araştırmacı¹ tarafından Türklere özgü bir kurum olarak kabul edilmektedir². Onlara göre: “*Ahîlik, Küçük Asya’da kökenleri oldukça geri yüzyıllara değin ulaşan, daha sonra da İslâm dininin de etki ve katkısı ile güçlenip yaygınlaşmış bir evren görüşü olarak tanımlanmaktadır*”(Ekinci, 1991: 68). Çok yönlü bir organizasyon olan Ahîliği daha detaylı ve etraflıca araştırmak için nasıl bir vetirede ortaya çıktığını ve doğuş ortamını iyi bilmek gerekir. Bu noktadan hareketle Fütüvvet’in tarihî gelişimi³ ve Ahîlikle olan ilişkisini kısaca ortaya koymak faydalı olacaktır. Ahîlik içerik benzerliği bakımından Fütüvvet’ten tamamen ayrı ve bağımsız düşünülmemelidir. Fütüvveti araştırıp incelemeyen, Ahîliği tam olarak anlamak mümkün değildir. Ahîliğin, İslâm dünyasındaki -kökü cahiliye dönemine kadar inen- Fütüvvet teşkilatından esinlenerek kurulduğu bilinmektedir (Cahen, 1986: 591-601; Bayram, 2005b: 61-74.). Ahîlik, başlangıçta her ne kadar Fütüvvet teşkilatının içinde teşekkül etmiş olsa da bilahare ayrı bir biçimde yapılanmıştır. Bu iki kurum arasında nispeten benzerlikler ve ortak noktalar bulunsa da aralarında bariz farklar da vardır (Köksal, 2007: 113-114.). Fütüvvet teşkilâtı ortadan kalktıktan sonra da Ahîlik, Anadolu ve Balkanlar’da ki varlığını uzun süre devam ettirmiştir.

Öncelikle Fütüvvet’in dayandığı teorik temellerden “fetâ” kavramı üzerinde duralım. “Fütüvvet” sözcüğü Arapçada “*yiğit, genç, delikanlı* (Ayyıldız, 1988: 120.), *kerem, seha, cömert*”(Pakalın, 1993: 638) anlamlarına gelen “fetâ” kelimesinden türetilmiş olup “*cömertlik, kahramanlık*

¹ Mikâil Bayram ve Neşet Çağatay benzeri akademik kökenli tarihçiler ve C. Hakkı Tarım, Refik Soykut gibi popüler araştırmacılar.

² Claude Cahen (1979), *Osmanlılardan Önce Anadolu’da Türkler*, İstanbul, s.198; Neşet Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olarak Ahîlik* adlı eserinde bu hususa özellikle eğilerek “*Türklere Özgü Bir Kurum Olan Anadolu Ahîliği*” başlığı altında bu konuyu anlatmaktadır.

³ Fütüvvet Teşkilâtının oluşumu hakkında daha geniş bilgi için bkz. Ahmet Demir(2002), “Fütüvvet Teşkilâtının Kökeni, Teşekkülü ve Türkiye Selçuklularındaki Durumu”, *Türkler*, Ankara, c.7, s.264-271; Franz Taeschner (1955), “İslam Ortaçağında Futuwva Teşkilatı”, (Çev.Fikret Işıltan), *JÜİFM*, İstanbul, C. XV., No:1-4; Aynı yazar (1972), “İslam’da Fütüvvet Teşkilatı’nın Doğuşu Meselesi ve Tarihi Ana Çizgileri”, (Çev.Semahat Yüksel), *Belleten*, C.XXXVI, Ankara, S.36, s.141-144.

ve gençlik" manalarına gelmektedir (Uludağ, 1996: 259). Bu kelimenin çoğulu "fityân ve fitye" dir. Farsça "civanmerd" ve çoğulu olan "civanmerdân" da aynı anlama gelmektedir (Demir, 2002: 264). "Fütüvvet" sözcüğüne terim olarak değişik manalar yüklenmiştir; Mir Seyit Ali Bin Şihabeddin-ül Hemedâni'ye göre "sâliklerin makamlarından bir makam, fakr ü fenadan bir cüz, velâyetten bir kısımdır"; Hasan Basrî, "Allah için nefesine hasmolmandır"; Harîs-ı Muhâsibî, "herkese karşı insaf göstermek ve kimseden insaf istememektir"; Fudayl Bin Iyas, "evinde yemek yiyenlerin mü'min, yahut kâfir, dost, yahut düşman olduğunu ayırt etmemektir"; Cüneyd-i Bağdâdî, "ihsanı bezletmek ve halkı iza eylemekten el çekmektir"; Ebu Bayezid i Bestami, "senden başkalarına olan iyiliği küçük görmek, başkalarından sana gelen iyiliği ise büyük bilmektir"; Yahya Bin Meaz, "ittika ile beraber yüz güzelliği, emanetle beraber söz güzelliği vefa şartıyla kardeşliktir".(Pakalın, 1993: 638) Said Havva'nın tefsirinde ise "cömertçe vermek, başkasını rahatsız etmemek, şikâyet ve sızlanmayı terk etmek, haramlardan uzaklaşmak ve ahlakî değerlere sahip olmak" (Said Havva, 1989: 318) şeklinde tanımlanmıştır. Fütüvvet konusunda müstakil bir şekilde yazıldığı kabul edilen ilk eser "Tasavvufta Fütüvvet" dir. Sülemî bu eserinde Fütüvveti Allah'a ve Peygambere ve insanlara karşı bir davranış şekli kabul ederek tarifini şöyle yapıyor; "....fütüvvet: (Allah) emirlerine uyma, güzel ibadet, her kötülüğü bırakma, zahiren ve batınen gizli ve açık ahlâkın en güzeline sarılmadır" (Sülemî, 1977: 24). Bu sözcüğün Arap toplumundaki anlamını tam olarak açıklığa kavuşturmak için Arap şiirlerinin incelenmesi gerekir. Taeschner, Arap şiiri incelendiğinde "feta" kavramının istenilen anlama gelebileceğini belirtmiştir (Taeschner, 1972: 141-144.). Cahen ise "Fütüvveti", çok sayıda halkça unsurları kapsayan atımları başlatıcı nitelikteki, arkadaşlık ve ruhsal birlik duygularıyla birbirine bağlı, profesyonel olmayan anonim kuruluşlar olarak tanımlamaktadır (Cahen, 1979: 65). Kur'an-ı Kerim, Hadis ve Fütüvvetnâmelerde "feta" kavramı, ideal bir insan tipi ve yüceltilmiş bir ferdin muhtevasını içermektedir (Torun, 1998: 3-4).

Âşık Paşazâde'nin bahsetmiş olduğu dört zümreden birisi olan Ahîler, yalnız Türkiye Selçuklularının çöktüğü zaman değil, Anadolu'ya yapılan ilk fütuhat esnasında da var olan bir teşkilattı. Hatta bunlara Anadolu'dan evvel Büyük Selçuklu ve Samanoğulları döneminde Horasan ve Maverâünnehir coğrafyalarında rastlamak mümkündür (Köprülü, 1994: 84-85). Bundan dolayıdır ki, bazı tarihçiler Anadolu Ahîliğinin menşeyini Türkistan'daki Müslüman Türk devletlerine kadar götürmektedirler (Çağatay, 1993: 36). Onlara göre Büyük Selçuklu, Karahanlı ve Samanoğulları'nın hâkim olduğu bölgelerde esnaf ve sanatkârlar arasında teşkilat haline gelmemiş Ahîliğin, inanç, âdet ve düşünce olarak varlığı görülmektedir (Çalışkan-İkiz, 1993: 10). Anadolu Ahîliğinin kuruluşundan önce Azerbaycan'ın birçok şehir ve kasabalarında Türkmenler arasında kendilerine "Ahî" denilen esnaf ve sanatkâr insanlar vardı. Bunların bir örgüt hiyerarşisi içinde bulunmadıkları, münferit meslekî faaliyetleri icra edenler oldukları bilinmektedir. Özellikle Sökmenliler⁴ ülkesinde yaygın olan Ahîlerin Anadolu'ya ilk olarak Azerbaycan'dan -Sökmen illerinden- gelmiş kişiler oldukları görülmektedir. Ahîliğin Anadolu'ya girişi Fütüvvet'ten hemen sonraya rastlamaktadır (Bayram, 2005b: 258). Cahen, Ahîlerin ilk atasının XI. yüzyılda Zencan kentinde yaşamış olan Ahî Ferec Zencanî⁵ olduğunu belirtir. Hatta Ahî Türk diye bilinen başka bir atalarının varlığından bahseder (Cahen, 1979: 199). Ahî Türk ve kardeşi Ahî Başara Urmiye'li dir⁶. Tacir Mevdûd'un oğulları Ahî Şihabeddin Çoban ve Ahî Bedreddin Yaman; Ahlatlı, Ahî Ahmet; Nahcevanlı, Ahî Yusuf ise Sürmar'lıdır. Hülâsa bahsedilen dönemlerde Merendli, Tebrizli, Zencanlı, Merağalı Ahîler vardı (Bayram, 2005b: 258). Anadolu'ya gelen bu Ahîler, zamanla örgütlenerek esnaf ve sanatkârları içine alan bir kuruluş haline geldiler. Anadolu Ahîlerinin lideri ve debbağların piri olan Hâce Nasîrüddin Mahmud, aslen Hoy'lu olup "Ebu'l Hakayık" unvanıyla ve "Ahî Evren" adı ile ünlenmiştir.

⁴ Ahlatşahlar/Ermenşahlar/Sökmenoğulları

⁵ 1065 yıllarında Zencan'da yaşamış olan bu zat fütüvvet ehli mutasavvıftır. Fütüvvet hareketinin temsilcileri olan iki halifesi ise Nahçıvanlı Hâce Muhammed Hoşnam ve Bale Halil'dir. (Mehmet Rıhtım(2010), "Azerbaycan Tasavvuf Tarihinde İlk Suffler (VIII-XI. Asırlar)", *Journal Of Qafqaz University History, Law And Political Sciences* Number 29, , s.106-107; Adil Gülvahaboğlu(1991) *Sosyal Güvenlik Öncüsü Ahî Evran ve Ahilik*, Ankara, s.32; Abdülbaki Gölpınarlı (1950), "İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı", *İÜİF Mecmuası*, C.11, İstanbul, s.6; Hucvîrî, Ebû Ali b.Osman el-Cüllâbî (1982), *Keşfü'l-Mahcûb*, (Çev. Süleyman Uludağ) İstanbul, 278).

⁶ Hoy ve Urmiye o dönemler Sökmen illerindedir.

Hakkında yazılan kaynaklardan Ahî Evren'in⁷ Türkistan kökenli Horasan Erenlerinden olduğu anlaşılmaktadır (Bayram, 2005b: 258; Aynı yazar, 1978: 93; www. Metinhulagu.com/images/dos yalar/20120302110400_0.pdf).

Her ne kadar bizim için aykırı bir görüşte olsa Anadolu Ahîliğinin Bizans menşeli olduğunu savunanlar da vardır. Sir Ramsay, Ahî birliklerinin kökenini Bizans Localarına bağlayarak şunları söylemektedir:

"Kökeni Bizans'tan daha eskiye dayanan bu Localar, Anadolu'da hemen her çağda faaliyet göstermişlerdir. Anadolu'nun Türkleşmesi ile ortaya çıkmış olan Ahi Teşkilatı da bu Locaların devamından başka bir şey değildir. Ancak Türkler Anadolu'ya gelince hazır buldukları bu Locaları kendilerine göre değiştirdikleri için Bizans'tan kalan özelliklerini yitirmişlerdir"(Ramsay, 1969: 4).

Oysa müsteşriklerden Claude Cahen, Bizans Anadolu'sunda Ahîlikle eş anlamda bir kuruluş olmadığını belirterek bu görüşe katılmadığını şu sözleriyle anlamaktadır:

"Selçukluların ele geçirdiği veya oradan gelip geçmiş olduğu hiçbir kent yoktur ki, zaman zaman bütün siyasetin yönetimini eline getiren bir fityandan yoksun olsun. Kentsel yaşam düzenlenir düzenlenmez, üyelerini çeşitli ırk ve dinlerden erkeklerin oluşturduğu bir fütüvvet de o kentte kuruluveriyordu" (Cahen, 1979: 197).

Ahîliği doğu ve batıdaki benzer kuruluşlardan ayıran en büyük fark ise, din ve devlet adamlarının otoritesinin onlar üzerinde bir etkisinin olmamasıdır. Batıda bu tür kuruluşlar kralın yahut onun görevlendirdiği kişinin emri ve kontrolü altındadır (Çağatay, 1993: 35). Türklerin kurmuş olduğu bu teşkilatın ne Batı'dakilerle ne de Bizans'ın localarıyla bir ilgisi bulunmamaktadır.

1. FÜTÜVVETTEN AHİLİĞE; ANADOLU AHİLİĞİNİN TARİHİ SEYRİ

Fütüvvet, ilk unsurlarını göçebe aşiret kültürüne sahip Arap kavminden almıştır. Ancak VIII. yy.dan itibaren İslâmi inanç ve ahlak esasları çerçevesinde transfer olduğu Acem ve Türk illerinde farklı şekillerde ortaya çıkmıştır (Sarıkaya, 2002: 49). İslâm dünyasında Fütüvvet adı ile doğan, tarih boyunca birtakım değişim ve gelişim sürecine uğrayan Ahîlik, Anadolu'da ise Türkün milli ruhundan doğmuştur (Yalkın, 1993: 178; Muallim Cevdet, 2008: 38)⁸. Ahîlik kavramının ortaya çıkışı ve bilinçli bir şekilde kullanımı XIII. yüzyılın ikinci yarısına rastlar. Daha önceki kaynaklarda "Fütüvvet" adıyla geçmekte olan "Ahîlik", XIV. yüzyılda İbn Batuta'nın seyahatnamesi başta olmak üzere birçok eserde "Ahîlik" adıyla yer almaya başlamıştır (Soykut, 1971: 66). Çoğu zaman Selçuklu Sultanları'nın teşvik ve desteğini gören Fütüvvet, bir süre sonra Anadolu'da Ahîlik libasını giymiştir. Zamanla Fütüvvet ve Ahîlik aynı manada birbirinin yerine kullanılır hale gelmiştir.

İslam dünyasının lideri olan Halife en-Nâsır li-Dînillah, Abbasilerin zayıflayan otoritesini tekrar kuvvetlendirmek için Fütüvvet birliklerinden yararlanmak amacıyla İslâm dünyasındaki Fütüvvet hareketini yeniden ihyâ etmek istiyordu. Bu amaç doğrultusunda bütün Fütüvvet birliklerini kendi bünyesinde birleştirerek dâhil olmayanların hâkimiyetlerini meşru saymayacağını bildirmişti (Taeschner, 1955: 3-32; Kayaoğlu, 1981: 221-227; Kazıcı, 1988: 540). Halifenin Anadolu'ya gönderdiği *Şeyh Ebu Hafs Ömer es-Sühreverdî* (öl.1234) başkanlığındaki heyet, I. İzzeddin Keykavus'a Fütüvvet alâmeti olarak şalvar ve kâse getirmiştir. Halife tarafından yapılan Fütüvvet teklifinin kabul edilmesi, Türkiye Selçukluları için de meşruiyetlerinin tanınması anlamına geliyordu. Selçuklu sultanının bunları kabul ederek

⁷ Ahi Evren hakkında bkz. Mikâil Bayram (1981), "Ahi Evran", *İslâmi Bilgiler Ansiklopedisi I*, Dergah yay., İstanbul ; aynı yazar (1978), "Ahi Evren Kimdir?", *Türk Kültürü Dergisi*, S.191, Ankara, s.18-20; aynı yazar (1990), *Ahi Teşkilatı'nın Kuruluşu*, s.27-28; Çağatay (2008), *Bir Türk Kurumu*; aynı yazar, *Ahîlik Nedir*, Ankara; Veysi Erken, *Örgütlenme Modeli Ahîlik*, Ankara, s.46-52.

⁸ Ahi Evren vasıtasıyla Anadolu'da Türkün nev'i şahsına münhasır bir esnaf örgütü haline gelmiştir. Türkiye Selçukluları döneminde 34. Abbâsî Halifesi en-Nâsır li-Dînillah (1179/1180-1225) rehberliğinde Anadolu'ya giren *Fütüvvet ülküsü*, Türklerde var olan cömertlik, yiğitlik ve kahramanlık vasıfları ile bütünleşerek ayrı bir hüviyet kazanıp *Alplik ülküsüne* dönüşmüştür. Şehitlik ve gazilik mefkûreleri Fütüvvet anlayışına daha ayrı bir anlam kazandırmıştır (Bayram, 1991: 132-133.)

Fütüvvet teşkilatına girmesi, Anadolu'da Ahîliğin gelişmesini, I.Alâeddin Keykubat⁹ döneminde ise hızla yayılmasını sağlamıştır (Demir, 2002: 267-268). Ahî teşkilâtının kurucusu olan Ahî Evren I.Alâeddin Keykubat zamanında Anadolu'ya gelen âlimlerdendi (Uyumaz, 2003: 97; İnalçık, 2009: 35). Ahî Evren'in hocası Türk asıllı *Şeyh Evhadüddin Hamid el-Kirmanî*'nin (öl.1238) ise Anadolu'daki Fütüvvet şeyhlerinin lideri olarak Anadolu'ya geldiği "*Menâkıpnâmesi*"nden anlaşılmaktadır (Bayram, 1991:27-28).

Neşet Çağatay, Anadolu'da Ahîliği başlatan olayın Orta ve Yakın Doğu'yu, Suriye ve Anadolu'yu alt üst eden kanlı ve acımasız Moğol saldırıları olduğunu belirtir. Ona göre Anadolu Ahîliğinin kurulmasında ve gelişmesinde Moğol saldırıları etken rol oynamıştır Bu katliamlardan batıya kaçan şehirli Türk esnaf ve sanatkârlar, Anadolu içlerine kadar ilerlediler. Sürekli ve kalabalık göçlerle Anadolu'ya gelen esnaf ve sanatkârlar burada birleşerek örgütleniyorlardı. Daha sonra birer konuk evi ve geceleri toplantı yerleri olan Ahî zaviyelerini kurdular. Örgütlenmelerindeki amaç kendilerinden sonra gelenlerin, zorluk çekmeden kimseye yük olmadan namerde el avuç açmadan alın teriyle yaşamlarını sürdürmeleri için onların tezgâh ve aletlerini kurmaktır. Önce gelenler, sonra gelen çoğu; esnaf yahut sanatkâr âlim, şair, tasavvuf ehli Alpler, gönül eri Alperenler, Horasan erenleri, kılıç eri gaziler, iş eri Ahîler, ağaççerleri, abdallar, bacılar gibi binlerce soydaşına kucak açıp mihmandarlık yapıyorlardı. Sonra gelenlere yardımcı olan Ahîler kurdukları, "*Akı örgütü*" nü zamanla Anadolu, Rumeli, Balkanlar ve Kırım'a taşıyarak oralara yerleştirdiler (Cunbur, 1993: 63-68; Çağatay, 1993: 37-38,93; Şahin, 1988: 530). Ahîler, göçebe Türk boylarının Anadolu'da yerleşik hayata geçmelerine büyük katkı sağlamışlardır.

Araplar eski göçebe geleneklerinin bir kısmını Fütüvvet teşkilatı aracılığı ile nasıl sürdürmüşlerse¹⁰, Türkler de eskiye ait bazı örf, âdet ve Şaman geleneklerini Ahî birlikleri sayesinde devam ettirmenin çabası içinde olmuşlardır. Türklerde göçebe aşiret yapısının gereklerinden doğmuş olan Şamanizm, Selçuklu ve Osmanlılar döneminde yerleşik hayata geçiş sürecinde Anadolu'da azda olsa devam etmiştir. Ahîlik, Fütüvvet ülküsünden esinlendiği için Arap ve Fars kültürüne ait bazı gelenek ve giysiler Türk kültürüne de girmiştir. Örneğin Ahî kıyafetlerinde yer alan şalvar, bilindiği üzere İran toplumuna özgü bir giysidir. Yine Ahî zaviyelerindeki ziyafetler Arap aşiret reisleri tarafından verilen şölenlerden farksızdı (Güllülü, 1992: 27, 58).

Ahî teşkilatının inanç, adab, ilke, kural ve esaslarının yazılı olduğu kaynaklara "*Fütüvvetnâme*"¹¹ adı verilir. Fütüvvetnâmeler kaynağını kur'an ve sünnetten almaktadırlar. Teşkilata girenlerin öncelikle fütüvvetnâmelerde yer alan kural ve kaideleri kabul edip onlara uyması gerekiyordu. Fütüvvetnâmeler, yalnız şehir ve köylerde yaşayan halka değil aynı zamanda göçebe ve yarı göçebe halka da hitap eden temel eserlerdi. Ahî nizamnamelerinde yer alan dini, ahlaki ve mesleki kurallar, Selçukludan sonra Osmanlılar aracılığı ile Anadolu dışındaki coğrafyalara -Rumeli, Bosna ve hatta bütün Kırım'a kadar- yayılmıştı. Ahîlik, temelinde var olan sevgi, saygı, doğruluk ve dürüstlük gibi ilkelerle daha çok sanayi ve ticaret alanlarındaki işletmeler üzerinde etkili olmuştur. Yayıldığı yerlerde verimliliği artırarak huzurlu toplumların oluşmasını sağlamıştır (Soykut, 1992: 13).

⁹ Ömer b. Muhammed el-Suhreveri'nin Hilafet makamından Sultan Alaaddin Keykubat'ın yanına elçi olarak gelişi hakkında bkz. Sühreverdî (1990), ebu Hafs Şihâbuddin, *Avârifü'l-Maârif-Tasavvufun Esasları*, (Ter.H.Kamil Yılmaz-İrfan Gündüz), İstanbul, s.XVII-XVIII; İbn Bibi (1996), *El Evamirü'l-Ala'ıye Fi'l-Umuri'l-Ala'ıye*, (Haz. Mürsel Öztürk), Ankara, c.I, s.248; İbnü'l-Esir (1987), *el-Kamil fi't-tarih*, XII, (Trc. Abdülkerim Özyaydn), İstanbul, s.401.

¹⁰ İslamiyet'ten evvel fütüvvet sahiplerinde "Sahip" (bey, komutan, güçlü kimse) adına şarap içilirdi. O dönemler Ebû Cehl Fütüvvet sahibi olmakla tanınırdı. Dört yüz kişi onun adına şarap içmişti. Peygamberin etrafındaki gençlerde "*Bizde sizin kutlu adınızla Fütüvvet yoluna girmek istiyoruz* " dediler. Peygamber aramızda şarap kullanmamız doğru değil buyurdu ve tuzlu suyu koydu. Onlarda Peygamberin kutlu adına tuzlu şerbet içtiler. Arapların eski geleneklerinde bağlilik andını sembolize eden şarap içmek kuralı, Peygamberin döneminde tuzlu şerbete dönüştürülerek Fütüvvet teşkilatlarında sürdürülmeye çalışılmıştır. (Sabahattin Güllülü (1992), *Sosyoloji Açısından Ahî Birlikleri*, İstanbul, s. 41.)

¹¹ Fütüvvetnâmeler, Süleymaniye başta olmak üzere birçok yazma eser kütüphanesinde Arapça, Farsça ve Türkçe olarak bulunmaktadır.

Evhadü'd-din Hamid el-Kirmânî, Ahî düşüncesini şöyle ifade etmektedir:
"Babalarından onlara mal ve şeyh kalmıştır. Onlar Salih gençler olup Ahiliğe ve Ahiciliğe, sofraya döşemeğe gönül vermişlerdir. Ev kurmuş, orada yemek içmek ve barınmak için gerekli olanları temin etmişlerdir. Kapıları açık gelene gidene güzel hizmetler sunmaktalar"(Bayram, 2005a: 62-63, 159; aynı yazar, 1991: 135).

Ahîliğin, Araplara ait Fütüvvet anlayışından mı yoksa tamamen Türklere has bir teşkilattan mı oluştuğunu kesin olarak söylemek oldukça zordur. Çünkü iki görüşünde haklı olduğunu gösteren birçok noktalar vardır. Konu hakkında F.Köprülü'nün tespitleri oldukça manidardır:

"Büyük bir ihtimalle, I. İzzeddin Keykavus'un Fütüvvet Teşkilatı'na girmesinden sonra, bu teşkilat Anadolu merkezlerinde daha kuvvetlenmiş, devrin umumi temayülüne ve Anadolu'nun manevi muhitindeki fikri cereyanlara uyarak biraz tasavvufi bir renk de almış, bir taraftan korporasyonlara hulûl ederek onlardan kuvvet aldığı gibi, kendisi de onları canlandırmış, diğer taraftan da köylere kadar yayılarak Alplar teşkilatı ile de, yani toprak sahibi sipahilerle de münasebet peyda etmiştir. XIII. asrın ikinci nüsfinden XIV. asra kadar Anadolu'da birtakım büyük devlet ricalinin, kaduların, müderrislerin, muhtelif tarikatlara mensup şeyhlerin, büyük tacirlerin Fütüvvet Teşkilatı'na dâhil olduklarını görüyoruz ki, bu, teşkilatın içtimâî kıymetinin yükseldiğine alamettir. Fütüvvet prensiplerinin bu suretle kuvvetlenerek esnaf korporasyonlarına girmesi, yani bu teşkilatın Fütüvvet kadrosu içinde yeniden tanzimi, Anadolu'da XIII. asrın ilk yirmi beş yılından sonra vukua gelmiş olmalıdır"(Köprülü, 1994: 91).

Fütüvvetin, Anadolu'da Ahîliğe dönüşümünü Köprülü'den esinlenerek yorumlayanlardan biriside Ünver Günay olmuştur. Ona göre:

"Anadolu'da Ahîliğin oluşumunda, İslâm dünyasında görülen fütüvvetin yanı sıra, İslâm Tasavvufunun, Bâtıniliğin, Melâmîliğin, İslâm'dan önceki eski Türk inançları, kültürü ve ahlâkının, Anadolu'nun o dönemdeki siyasi, tarihî, ekonomik, kültürel, sosyal ve dinî şartlarının etkileri olmuştur. Bu bakımdan da, Anadolu'daki Ahîliği, bütünü bu etkileşimlerin ve bunların sonucunda Anadolu'ya göç etmiş bulunan Müslüman Türklerin Anadolu'da uğradığı dini, sosyal, siyasi, kültürel vb. değişim ve dönüşümlerin birleşimlerinin bir sonucu olarak görmek gerekecektir "(Günay, 1998: 70).

Fütüvvet, Anadolu'da kendine has isim ve özelliklerle yayılmıştır. Bunun temel sebebi Horasan bölgesinden Bağdat yolu ile Anadolu'ya gelen ve halifenin elçiliğini yapan Evhadü'd-Din Kirmânî ile damadı Ahî Evren'dir. Bu âlimler sayesinde Anadolu'ya giren Fütüvvet, burada "Ahîlik" adıyla sufi bir karakter kazanarak yayılmıştır (Taeschner, 1972: 229-230). Yukarıdaki açıklamalar Fütüvvetin Anadolu'ya girdikten sonraki değişimini bizlere gösterse de Anadolu'ya geldiği andan itibaren hangi evrelerden geçerek değişikliğe uğradığı ve bunun sebepleri üzerinde çok detaylı araştırmalar yapılmış değildir. Aslında Fütüvvet teşkilatı; câhiliye dönemi, İslâmın zuhûrundan sonra yayılıp Türk ve Fars kültürleriyle karşılaştığı dönem, Abbasilerden halife en-Nâsır li-Dinillah dönemi, Anadolu'ya girdiği Ahî Evren dönemi ve Osmanlıdaki Lonca dönemleri olarak safha safha incelenmelidir.

2. ANADOLU'NUN TÜRKLEŞMESİ VE İSLÂMLAŞMASINDA AHİLERİN ROLÜ

2. 1. Anadolu'nun Türkleşmesinde Ahîlerin Eğitim, Kültür ve Sosyo-Ekonomik Roller

Türkler İslamiyeti kabul ettikten sonra yüzlerini batıya doğru çevirip Anadolu'ya girmiş ve burasını bir Türk yurdu haline dönüştürmüşlerdi. Ancak bu süreç kısa bir zaman diliminde gerçekleşmemiştir. Her ne kadar Malazgirt Zaferi sonrasında Anadolu'ya büyük Türk göçleri yaşanmış olsa da buraların tamamen Türkleşmesi daha birkaç asır devam edecektir. Malazgirt'ten 1220 yılına kadar gerçekleşen göçlerin esas sebebi; Anadolu'nun elverişli iklim şartlarına, otlak, yaylak ve kışlak imkânlarına sahip olmasındandır. İlk göçlerde

Türkistan'ın büyük şehirlerindeki esnaf ve sanatkârlar yerlerinde kalmışlardı. Gelenlerin pek çoğu göçebe atlılardı. Anadolu'ya yapılan ikinci göç dalgası ise Moğol baskıları yüzünden olmuştur. Özellikle 1218-1220 yılları arasında Buhara, Semerkand ve Taşkent şehirlerini yerle bir eden Moğollar, yöre halkını kılıçtan geçirmişlerdi. Türkistan'daki bu acımasız Moğol istilaları batıya yapılan göç hareketlerini hızlandırmıştır (Togan, 1940: 204; Gülerman-Taştekin, 1993: 22; Anadol, 1991: 48; Gülvahaboğlu, 1991: 15). XIII ve XIV. yüzyıllarda Moğol istilâsından dolayı Türkistan ve Horasan'dan kaçan Türkler, Orta-Anadolu'dan sahillere kadar gelmişlerdi. Bu göç hareketinin içerisinde göçebelerin yanı sıra çiftçi, tüccar, sanatkâr ve din adamları da bulunuyordu (Turan, 1993: 39). Ölüm korkusu yüzünden Türkistan'ın yalnız Merv şehrinden bir defada batıya göç eden Türklerin sayısı 70.000 kadardı. Çoğunluğunu esnaf ve sanatkârların oluşturduğu Türk toplulukları, Marko Polo'nun "*Türkmeneli*" olarak adlandırdığı Anadolu Selçuklu topraklarına sığındılar (Anadol, 1991, 48). Anadolu'yu yurt edinmek için Türkistan'ın Taşkent, Belh, Merv, gibi şehirlerinden gelen esnaf ve sanatkârlar, barınma problemini hallettikten sonra yeni iş yerlerini kurdular. Yerli ustalar ile rekabet edebilmek ve onların pazarından pay alabilmek için örgütlenmek zorunda olduklarının biliyorlardı (Doğru, 1991: 9-11). Bu mecburiyet Anadolu'da Ahî teşkilatının kurulmasını sağladı. Ahîler tarafından kurulan bu örgüt ihtiyaç sahiplerine yardımcı oluyordu.

Yaygın bir eğitim kurumu olan Ahîlikte, iş başında ve iş dışında olmak üzere iki şekilde eğitim veriliyordu (Akyüz, 2007: 52; Gülerman-Taştekin, 1993: 62; Köksal, 2007: 150-153). Ahîler, bilimin işe dönüştürülmesini ön plâna çıkararak insanların bilimden yararlandırılması için çaba sarf etmişlerdir. Teorik bilgileri gündelik hayatta kullanarak toplumsal yaşamın kolaylaşmasına katkı sağlamışlardır. Ahî Evren, bu konuya özel bir önem verip eserlerinde ilmi, iş ve sanat alanında kullanmak gerektiğini ifade etmektedir (Bayram, 2005b: 260; aynı yazar, 1991: 137-139). Fütüvvet edebiyatının en eski örneği olan *Burgazî'nin Fütüvvetnamesi*'nde: "*Ahî bilgi sahibi olmalı, bilginleri sevmeli, onlara karşı küçük düşmemeli, aldığı bilgileri yerinde ve zamanında kullanmalıdır*" (Cahen, 1979: 330) sözleri ilmin Ahîlikteki önemini vurgulamaktadır.

Türkiye Selçuklular döneminde kurulan Ahîlik teşkilatı, yaklaşık beş asır Anadolu halkı üzerinde siyasî, iktisadî, askerî, ahlakî ve sosyal açılardan etkili olmuştur. Ahî teşkilatı, geçmişte sosyal ve ekonomik hayatı yönlendirdiği gibi günümüzdeki birçok sosyal ve iktisadi kuruluşun¹² oluşumunda ve şekillenmesinde de büyük pay sahibidir. Osmanlı ve öncesi Anadolu halkı üzerinde etkili olan Ahîlik, faaliyet alanları itibarıyla çok yönlü bir örgüttü. Kuruluşundan sonra toplumun ihtiyaçlarına göre şekillenen Ahîlik, ahlak ile sanatı bir uyum içinde bünyesinde birleştirerek esnaf birlikleri haline dönüşmüştür. Amacı üretici ile tüketici arasında güvenilir, sağlam bir bağ oluşturarak sosyal adaleti kurmaktır. Anadolu'nun köylerine kadar yayılmış olan bu teşkilat, köklü bir eğitim sistemi ile amacını gerçekleştirmeye çalışmıştır. Selçuklular döneminde Anadolu'daki köy kasaba ve şehirlere yönlendirilen Türklerin, aşiret yapıları parçalanmış ve bu yapının sağladığı koruyucu bağlar ortadan kalkmıştı. Ahî teşkilatı, göçler sonucu zayıflayan boy ve aşiret bağlarının yerine, yerleşik hayat şartlarına uygun değerler koyarak toplumun huzurunu sağlamaya çalışmıştır. Türkler, Anadolu'ya bölünmüş boylar halinde geliyorlardı. Ahîler, bunları bir potada toplayarak kaynaşmalarını ve kabile esasına dayanan hayat tarzı yerine, bir bayrak altında millet şuuruna sahip olmalarını sağlamıştır (Güllülü, 1992: 25).

Kitleler halinde Anadolu'ya göç eden Türkler, Ahîler tarafından öncelikle konuk edilmiş daha sonra mesleği olanlara işyeri açılırken, olmayanlara değişik alanlarda meslek edinmeleri sağlanmıştır (Çağatay, 1993: 38; Ocak, 1993: 124-126). Türkler, Anadolu'ya geldiğinde el sanatları Rum ve Ermeni ustaların ellerinde idi. Anadolu coğrafyasında siyasi hâkimiyetin pekiştirilmesi, toprakların Türkleşmesi ve İslâmlaşması için ekonomik faaliyetlerin Türklerin denetimi ve insiyatifi altında olması gerekmektedir (Ekinci, 1991: 57; Poyraz, 1993: 143). Bu gerçeğin farkında olan Mustafa Kemal, millî mücadeleden sonra İzmir iktisat Kongresi'nin açılışında; "*Siyasi ve askeri zaferler ne kadar büyük olursa olsun ekonomik zaferlerle*

¹² Ticaret ve Sanayi Odaları, Esnaf ve Sanatkâr Odaları, Sendikalar, Sosyal Güvenlik Kurumları, Türk Standartları Enstitüsü, belediye ve çeşitli eğitim kurumları gibi...

taçlandırılmazsa elde edilen zaferler sürüp gitmez.” diyerek harplerde kazanılan siyasi hâkimiyetin ancak ekonomik zaferlerle ayakta durabileceğini belirtmiştir. Ahî teşkilatı sanki bu amaçlar doğrultusunda kurulmuş bir örgüttü. Bu teşkilata girenler başta ahlâki olmak üzere, ilmî, askerî ve değişik meslekî sahalarda çok yönlü yetiştirilmekteydiler. Gençleri eğiterek kaliteli mal üretimini sağlayan bu örgüt, alıcı ile satıcı arasında barış ortamını tesis ederek Anadolu'nun sosyal ve ekonomik düzenine büyük katkı sağlamıştır. Anadolu'nun yerli halkına karşı Türkleri ekonomide söz sahibi yapmıştır. Bu kuruluşlar, Müslüman esnaf ve sanat erbabının yerli esnafa karşı korunmasını ve rekabet gücünün artırarak Türkleri ekonomide söz sahibi yapmıştır (Sarıkaya, 2002: 157; Gülerman-Taştekin, 1993: 3, 5, 45, 47; Gündüz, 2005: 467; Vehbi, 1971: 182-183; Çağatay, 1988: 494-496). Askeri ve siyasî otoriteler ne kadar güçlü olursa olsun yapılan fetihler dinî, içtimaî ve ilmî müesseselerle desteklenmedikçe yok olmaya mahkûmdur (Özköse, 2003: 277).

İslâmiyet'in Anadolu'da yayıldığı yollardan birisi de ticarî faaliyetlerdi. Ticaret, açık veya kapalı pazaryerlerinde, hanlarda, şehir dışındaki pazar ve panayirlarda yapılmaktaydı. Yerli ve yabancı halk, Müslümanlarla daha çok çarşı-pazarda muhatap oluyordu. Ahîlerin meslekî ahlak ve terbiyeye dikkat etmesi Hıristiyanlar üzerinde iyi intibalar bıraktığı için, gayrimüslim halkın İslâmiyeti seçmesinde etkili oluyordu (Kaya, 2006: 152). Ayrıca Ahîlerin ticareti geliştirerek sağlamış oldukları ekonomik huzur ve refah, Anadolu'yu güvenli bir ortama kavuşturmuştu. Bu güvenli durum ise Türkistan'dan Anadolu'ya yapılan Türk göçlerini arttırmıştır.

2. 2. Anadolu'da İslâmın ve Ahlâkın Yayılışında Ahîlerin Rollerini

Ahîlerin ciddiyetle üzerinde durduğu konulardan biri ahlak konusu olmuş ve ahlaka büyük önem vermişlerdir. Ahîlikte ahlâki değerler ön plana çıkarılmıştır. Onlara göre ahlakın olduğu yerde eşitlik, özgürlük, sevgi, kardeşlik ve adâlet gibi ulvî değerler ile dirlik-düzen vardır. Ahîliğin ahlâki alanda icra etmeye çalıştığı temel esaslardan birisi de bir sınıfın, bir zümrenin, bir ferdin bir diğeri üzerinde egemenlik kurmasına karşı çıkmak ve eşitliği savunmaktır. Ahîler müntesiplerine vermeye çalıştığı ahlâki terbiye ile kardeşlik, cömertlik, yiğitlik ve yardımseverlik duygularını yayma azminde olmuşlardır (Keskin-Hülagü, 2007: 230; Erdem, 2009: 97; Gülerman-Taştekin, 1993: 5, 55-59; Solak, 2009: 14). Ahî Teşkilatına ait Orta Sandıklarının gelir ve giderleri incelendiğinde fakir, yetim ve dullar için adeta bir sosyal sigorta gibi hizmet verdiği görülmektedir. Ülkenin hemen her yerinde böylesine güçlü bir sosyal güvenlik teşkilatı olan Ahî birlikleri yerine getirdiği fonksiyonlarla Anadolu'da İslâmın yayılmasında etkili olmuşlardır (Gülerman-Taştekin, 1993: 11,54; Güllülü, 1992: 126-127).

Akşamları işyerleri kapatıldıktan sonra Ahî zaviyelerinde kişinin eline, beline ve diline hâkim olması, kapısını ve sofrasını açık buldurması yönünde ahlâki ve terbiyevî eğitimler verilirdi. Ahîler, toplum fertlerinin ahlâki değerlerinin şekillenmesinde büyük rol oynamış ve cemiyette temiz ahlaklı ve yardımsever kişilerin sayılarının artmasına katkıda bulunmuşlardır. Böylece Türk esnaf ve zanaatkarları arasında güçlü bir yardımlaşma ve dayanışma meydana getirmişlerdir (Çağatay, 1990: 46,96; www.metinhulagu.com/images/dosyalar/20120302110400_0.pdf). Halil İnalçık Ahîliğin ahlak anlayışı hakkında şunları söylemektedir:

“Ahilik adabı yüzyıllar boyunca Anadolu Türk halkının millî karakterini belirlemiştir. Bugün sosyal antropologların Türk köy ve kasabalarında sıradan Türk insanının davranışları üzerinde tespit ettikleri özellikler, olağanüstü bir konukseverlik, güç durumda olanların yardımına koşma, özveri ve dayanışma, emece denilen tarlada hep birlikte ortak çalışma, büyüğe saygı, hırsızlıktan, cinsel tacizden ve başkası aleyhinde kötü söz söylemekten dikkatle kaçınma, yiğitlik ve cıvanmertlik hepsi fütüvvetnamelerde telkin edilen ideal insan sıfatlarıdır” (İnalçık, 2009: 40).

Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslâmlaşması süreci kimilerine göre Malazgirt savaşı ile başlamaktadır. Bu tarihten itibaren Selçuklu orduları, kendilerine katılan Türkmenlerle birlikte Anadolu ortalarına doğru ilerlemeye başlamışlardır. Özellikle uç bölgelerde iskân eden (Ahi) dede ve babaları, Türkmenleri buralara yerleştirerek Türk nüfusunun kalabalıklaşmasını sağlamışlardır. Ahîler, dini irşat ve tebliğ yöntemleriyle yerli halk üzerinde İslâmiyeti yayarken, diğer yandan da Müslüman Türkler arasında İslâma aykırı Şâmâni geleneklerin ve bid'atların

terk edilmesi ve dine bağlanmaları hususunda mücadele ediyorlardı. Anadolu'ya gelen Türkmenler, yaklaşık bir asırdan beri İslâmiyeti kabul etmelerine rağmen, İslam öncesi inançlarının bir kısmını yanlarında birlikte getirmişlerdi. Anadolu'nun İslâmlaşmasını sağlayan bu Türkler İslâmiyeti benimseyeli, çok fazla bir zaman geçmemişti. İslâmi inanç ve hayat tarzından çok, eski göçebe Türk geleneklerine ve Şamanî inançlara bağlıydılar. Bunlar arasında eski Türklere ait Şamanizm'in devam eden gelenekleri vardı. örneğin bir büyüğün oğlu ölmüş, merhumun ana ve babası güyendelerin hazır olmalarını, cenazelerin önünde gazeller okumalarını istemişlerdi. Ancak Ahî Ahmed bunu engellemiş ve 'Bu şeraitte bid'attır, câiz değildir' diyerek güyendelerin bir şey okumalarına müsaade etmemişti. Bu Türkmenler hâlâ ölümlerini ok, yay, ve diğer eşyaları ile birlikte gömüyor, mâtem törenleri yapıyorlardı. Selçuklu ve Osmanlıda bile bazı hânedân mensupları ile büyük devlet adamları İslâm geleneğinde mevcut olmadığı halde, mumyalanmak suretiyle defnediliyordu (Güngör, 1996: 237-249; Yurdaydın, 1991: 147-209; Turan, 1978: 175; aynı yazar, 1993: 58; Ekinci, 1991:17; Gülerman-Taştekin, 1993: 60; Doğru, 1991: 23; Merçil, 2000: 131). Bu davranışlar eski Türk inanç, an'ane ve müesseselerinin devamlılığını gösteren örneklerdir. Yerleşik hayat tarzına uyum sağlayamayan bazı Türk kitleleri, İslâmiyeti bir çeşit Şamanizm olarak benimsemişlerdi. Ahî teşkilatları, İslâm inancıyla Türk örf ve âdetlerini kaynaştıran orijinal bir sentez oluşturarak (Ekinci, 1991: 16-17.) Türk insanının sağlam, millî ve dînî bünyeye kavuşmasına yardımcı olmuştur.

XIV. Yüzyılın başlarında Gülşehrî tarafından Ahî Evren hakkında yazılan Mesnevide o tipik bir sûfi dervişi olarak tasvir edilmiştir. Ahî Evren, bir halk filozofu olarak İslâmı başka dinden olanlara sunmak maksadıyla halk tipi eserler kaleme almıştır. Eserlerinde dînî ve ahlâkî öğretime dair çok geniş bilgiler bulunmaktadır. "*Menahic*" adlı eseri, Anadolu'da ilmihalcilik adına te'lif edilen ilk yapıtlardandır (Bayram, 1995: 41; aynı yazar, 1991: 138-139; Şahin, 1988: 530). Ahî Evren, Anadolu'da İslâmı yayma gayretinden dolayı bu ilmî eserleri kaleme almıştır. Ahîlik kurumunun dînî fonksiyonunu ortaya koyan ifadeyi en iyi Ahî'nin fetâya karşı olan görevlerinde müşahede etmekteyiz. Ahî, fetâyâ dînî vazifelerini yerine getirmesi için İslâmî bilgileri öğretme durumundadır (Burgazî, 1954: 128).

Her ne kadar Ahîlikte şiî-batînî görüşlerinde olduğu savunulsa da (Güllülü,1993: 112), Şihabü'd-din es-Sühreverdî, Ebû Cafer Muhammed el-Barzaî, Mecdü'd-din el-Bağdadî, Evhadü'd-din Hâmid el-Kirmâni gibi Ahî meşayihlerinden olan âlimler Ahîlerde sünî bir düşünce yapısının hâkim olduğunu göstermektedir¹³. Evhadü'd-din-i Kirmâni başta olmak üzere onunla birlikte Anadolu'ya gelen âlimler her tarafta irşad faaliyetlerine başlayarak (Kazıcı, 1988: 540) Anadolu'da şiî anlayışın yayılmasına karşı mücadele göstermişlerdir. İsimlerini zikretmiş olduğumuz bu âlimler, Ahî Evren'in hocaları olup ona tasavvufî su'retcilik (cemel-perestlik) anlayışını benimsetmişlerdir. Ahî Evren'in "*Letaif-i Gıyasiyye*" adlı eserlerinde var olan tasavvufî meşrep, Türkmenlere yeni bir duyuş ve düşünüş biçimini kazandırıyor. Ahî Evren, bu yolla Türkmen halkın duyuş ve düşüncesini terbiye ediyor, ahlâkî anlayışlarına yön veriyordu. Türkmenler çevrelerindeki eşyayı (suretleri) tasavvufî, İslâmî bir bakış ile manalandırıyorlardı. Bu usulle kültürel değişime uğrayıp Şamanî âdet ve geleneklerini terk ediyorlardı¹⁴. Hayatları tabiatla baş başa kırdı bayırda geçen, göçebe ve köylü Türkmen halkın bu tasavvufî meşrebi seçmesi gayet tabii idi. Türkmenlerin yaşam tarzına uygun olduğu için İslâmı bu yolla daha kolay öğreniyorlardı (Bayram, 1993: 74-75.). Dolayısıyla Ahîlik teşkilatı genel ahlâkî ve İslâm dinini temel alarak günlük hayata uyarlayıp, göçebe Türkmenlerin Anadolu'da İslâmı daha iyi öğrenmelerinde etkin bir rol oynuyordu (Orhaner, 2012: 10).

Gayrimüslimlere kapalı olan Ahî Teşkilatı, Müslüman meslek erbabına çeşitli ayrıcalıklar tanıdığından dolayı onların şehir ekonomisine girmelerini kolaylaştırmıştır. Aynı zamanda bu teşkilat, değişik sanat ve iş kollarında çalışan, fakat Ahî birlikleri dışında kaldıkları için çeşitli zorluklarla karşılaşan gayrimüslim unsurların gönüllü olarak İslâma girmesini

¹³ Ahilerin mezhep anlayışı hakkında geniş bilgi için bkz., Metin Bozkuş (2005), "Ahilik'te Mezhep Olgusu", *I.Ahi Evranı Velî ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu*, (Haz. M.Fatih Köksal), Kırşehir, c.I, s.187-199.

¹⁴ İslâmlaşmak, Türkler için yalnızca bir din değiştirmek anlamına gelmiyordu. Aynı zamanda göçebe hayattan yerleşik hayata geçiş olarak büyük bir medeni değişimi ifade etmekteydi. Bu geçiş vetiresi tamamlanuncaya kadar elbetteki eski Şamanî geleneklerinin bir bölümünü devam ettiriyorlardı (Güllülü, 1993: 54,56).

sağlamıştır. Anadolu'nun Türkleşmesinde nasıl ki baskı, göç ettirme ve öldürme yoksa İslâmlaşmasında da siyasî ve idarî herhangi bir zor kullanma mevzu bahis olmamıştır (Kafesoğlu, 1991: 360; Çalışkan-İkiz, 1993:71). Halkların uzun zaman temasları, Müslümanların devlet idaresindeki imtiyazlı mevki, İslâm olmayanların bazı tekâliften kurtulma arzusu, özetle psikolojik ve ekonomik sebepler yerli halkın İslâmı seçmesinde etkili oluyordu. Anadolu'daki Türk hâkimiyeti esnasında hiçbir zaman cebri bir İslâmlaştırma siyaseti takip edilmemiştir (Köprülü, 1994: 80-81). Bilakis Ahî Evren, "Letaif-i hikmet" adlı eserini sunduğu II.İzzü'd-Din Keykavus'a "Anadolu'daki Hristiyan halka karşı iyi davranmasını ve devlet bütçesinden onları da faydalandırmasını tavsiye etmektedir". İslâmı yaymak hususunda yapması gereken işlerden biri olarak "Müellefetü'l-kulub"¹⁵ müessesini çalıştırması gerektiğini savunmaktadır. Ahî Evren, eserinde "Müellefetü'l-kulub"u üç gruba ayırarak şöyle demektedir:

"Müellefe üç taifedir. Birincisi Müslümanlıkları zayıf olanlardır. Bunların İslâmdan çıkmalarından korkulur. Eğer para bakımından bunlara birşeyler verilirse İslâma gönül vermeleri sağlanmış olur. İkincisi Müslüman olmayıp İslâma ilgi duyanlardır. Bunlarda himaye edilirse İslâma girmeleri otemin edilmiş olur. Üçüncüsü de Müslümanlara zarar vermeleri mümkün olanlardır. Bunlara da, birşeyler verip zararları önlenmelidir."

Bunlara para verilmesini hükümdara ısrarla önermektedir. Müellefenin ilk iki zümresinden Bogomil denilen Hristiyan (Rum) ahali kastedilmiş olabilir. Çünkü Bogomiller, İslâmi anlayışa yakın bir Hristiyan taifesi olup, Anadolu'da Müslümanlarla Hristiyan halk arasındaki münasebetler sonucu ortaya çıkmıştı (Ahi Evren, 1340: 252-253; Bayram, 2003: 46; aynı yazar, 1991: 139). Ahî Evren'in eserlerinde yöneticilere ve Müslüman Türklere karşı yer alan ifadeleri onun Anadolu'da İslâmı yayma çabalarının bir göstergesidir.

Ahî Evren, Anadolu halkının mutluluğu için eserlerinde devlet yöneticilerine öğütler vermiştir. Örneğin I. Gıyaseddin Keyhüsrev'e takdim ettiği "Letâif-i Gıyasiyye" adlı eserinin ikinci bölümünde ahlak ve siyasetten bahseder. Ahî Evren'e göre devlet yöneticisi geçmişteki Türk devletlerinde olduğu gibi ülkesindeki halkın çeşitli ihtiyaçlarını karşılayacak mal ve hizmet üretimini yapmalı ve bunların adaletle dağıtımını sağlamalıdır (Bayram, 1991: 148). Kısacası halkının mutluluğunu temin edip bu durumu sürekli hale getirmelidir.

2. 3. Anadolu Şehirlerinin Kuruluş ve İmarında Ahîlerin Rollerini

Pek çok vakıf ve sosyal müessesenin icraatlarına ilham kaynağı "İnsanların hayırlısı, insanlara faydalı olandır" ve "İnsan öldüğü zaman ameli sona erer. Ancak şu üç şeyin sevabı devam eder: Sadaka-ı cariyeye, faydalanılan ilim ve kendisine dua eden evlat" gibi hadislerdir (Akpinar, 2005: 51-52). Bu prensipler doğrultusunda çalışan sosyal kurum ve kuruluşlar çok sayıda köprü, çeşme, han, hamam, kervansaray, yol, cami, mescit ve benzeri vakıflar inşa etmişlerdir. Ahîler de kurdukları vakıf ve zaviyeler aracılığı ile Anadolu'nun Türkleşmesine mimari açıdan da katkı sağlamışlardır.

Anadolu'ya gelen Türklerin çoğunluğu geleneksel hayvancılıkla uğraşmaktaydı. Zamanla Ahîlerin katkısıyla besicilik dışında zanaat erbabı, esnaf, nakliyeci, işçi olarak ekonomik hayata katılmışlardır. Bunun sonucunda dar surlar içinde kalelere sıkışmış olan şehirler, adeta kabuklarını kırarak büyümüş, genişlemiş kültürel ve sosyal tesisleri ile birer Türk-İslâm beldeleri (Konya, Amasya, Tokat, Kayseri, Sivas, Erzurum, Harput, Ankara, Samsun, Sinop, Antalya gibi) haline gelmişlerdir. Günümüzde Türkçe adlar taşıyan birçok şehir (Aksaray, Kırşehir, Alâiye/Alanya gibi) Türkler tarafından kurulmuştur (Kafesoğlu, 1991: 360). Buraların düzeni ile Ahîler yakından ilgilenmişlerdir. Şehirlerde yaşam düzenlenir düzenlenmez Ahî örgütleri kuruluyor ve kentlerin şekillenmesinde etkili oluyorlardı (Cahen, 1979: 196-197). Selçuklu sultanları Anadolu'da yeni bir bölgeyi fethettikleri zaman ilk iş olarak orada cami, medrese ve zaviye inşa ettirip ticaret ve sanat erbaplarını buralara yerleştiriyorlardı (Ekinci, 1991: 66). Eratnalılar dönemi şehir ve kasabalardaki Ahîlerin devlete yardımcı oldukları önemli vazifeler yürüttükleri belgelerden anlaşılmaktadır (Göde, 1993: 68-69). Malazgirt

¹⁵ Kalpleri ısındırılanlar. Kuran-ı Kerim, Tevbe Sûresi- âyet: 60.

Zaferi'nden sonra Anadolu'ya göç eden Türkmenlerden esnaf ve sanatkâr olanlar burada teşkilatlanıp ilk iş olarak harap yerlerin imarı ve bozuk yolların yapımı ile işe başlamışlardır (Çalışkan-İkiz, 1993: 7-8). Özünde yardımlaşma, birlik, beraberlik ve dayanışma olan Ahîlik, Türklerin beylikten devlete, devletten cihan devletine giden yolunda en büyük destekçileri olmuştur.

Ahîlik ülküsü, Anadolu'ya dalgalar halinde yönelen göçebe ve yarı göçebe Oğuz ve Türkmen oymaklarına, Küçük Asya'da yerleşmek ve kökleşmek niyetinde bulunan tüm mültecilere fikirlerini benimseyen kişilere kuvvetli bir içtimaî güdü sundu. Ahîlik, eski Türk geleneği ile İslâmlaşma gereksinimi arasındaki sentezin yalnız başına mümkün olmadığını ispatladı ve Türk göçebelerinin öncesine ait olan değer ve meziyetlerini İslâm medeniyetiyle bütünleştirdi. Ayrıca Türklerin tanınmış özgürlük ve hareket isteğini, tinsel enerjiye, iç olgunluğa, yorulmaz emele dönüştürüp, gündelik hayata fiziki emek ile manevi meşguliyetler arasındaki dengeden çıkan yeni bir ritim kazandırmayı başardı (Munteanu, 1993: 92).

Ahîlik teşkilatı ve Ahî şeyhlerinin, köylerin, kasabaların, mahallelerin oluşmasında şehirlerin genişlemesinde, yol, emniyet ve medeniyetimizin kurulmasında büyük rolleri olmuştur. Kurdukları köy, mahalle, mezra, camii, mescid, tekke, zaviye ve çeşitli vakıf eserlerine kendi adlarını vermişlerdir. Örneğin; Ankara'da Mamak ilçesinin eski adı "*Ahî Mamak*", Etimesgut'un adı ise "*Ahî Mes'ud*"dur. Bu isimleri çoğaltmak mümkündür. Öyle ki yalnız Kütahya Sancağı'nda otuz yedi, Hüdavendigâr Sancağı'nda yirmi iki "*Ahî*" adlı yerleşke bulunmaktadır (Cumbur, 1986: 87-93; Yiğit, 2012: 28-31, 38).

Daha evvelde bahsettiğimiz gibi askeri fetihler ne kadar güçlü olursa olsun, kültürel hizmetlerle, bir takım alt yapı tesisleriyle, müesseselerle desteklenmedikleri takdirde yok olmaya mahkûmdurlar. Tarihte Moğollar bunun en güzel örneğidir. Türkler, Anadolu'yu fethettikleri zaman çeşitli müesseseler inşa edip, kültürel faaliyetlerde bulunmuşlardır. Yaptıkları eserlerin en önemlileri cami, medrese, tekke, zaviye, kervansaray, şifahane, hamam, türbe, su kemerleri ve kalelerdir. Türkler, bu müesseseler sayesinde Anadolu'da yok olmayıp burasını yurt edinerek Türk-İslâm medeniyetinin temellerini atılmışlardır (Bayram, 1994: 35). Kısacası Ahîler, Anadolu'daki mimari yapıların inşasına ve işletilmesine büyük katkı sunmuşlardır.

2. 4. Anadolu'nun Türkleşmesinde Ahî Zaviyelerinin Önemi

Eli açık, yiğit ve cömert olan Türk insanının Anadolu'da göçebe hayattan yerleşik hayata geçmesini hızlandıran(Göde, 1993: 70) Ahî zaviyeleri (konuk evleri), memleket sathındaki en ücra köşelere kadar yaygın teşkilatlara sahipti. Bu zaviyeler, Türkistan'dan Anadolu'ya göç edenlerin sıkıntılı günlerinde iâşe ve ibatesini temin ederken, İbni Batuta¹⁶ örneğinde olduğu gibi sıcak ve güvenilir misafirhaneler olarak konuklarını ağırlıyorlardı (Sarıkaya, 2002: 157; Gülerman-Taştekin, 1993: 5, 45, 47; Gündüz, 2005: 467; Vehbi, 1971: 182-183; Çağatay, 1988: 494-496). Bâciyân-ı Rûm kadınları bu zaviyelerde görev alan grupların başında geliyordu. Ahî zaviyelerinde konuk ağırlanırken vermiş oldukları hizmetler onların en önemli faaliyetlerindendi (Hacı Bektaş-ı Velî, 2007: 178-179; Bayram, 1994: 51,55). Eğer Anadolu'nun Türk yurdu oluşunda zaviyelerin önemini anlayabilirsek, bacıların buralardaki hizmetlerini daha iyi kavramış oluruz. Bacıların, Anadolu'da İslâm'ın yayılması hususunda emekleri küçümsenemeyecek kadar büyüktür. Sünnî muhitlerde hanımların erkeklerle iç içe sohbet, zikir, semâ ve diğer tasavvufî ayinleri birlikte yapması câiz görülmemiştir. Bacılar, şeyh ile mürideler arasında vasıta olarak onların İslâmî eğitimlerine katkı sağlamışlardı. Anadolu Bacıları'nın Selçuklular zamanında ki hizmetleri Osmanlılar döneminde de ana-bacılar tarafından sürdürülmüştür (Bayram, 2002: 376).

¹⁶ XIV.yy.başlarında Anadolu'da dolaşan meşhur seyyah *İbn Battuta*, Antalya, Burdur, Gölhisar, Ladik, Milas, Denizli, Milas Beçin(Barcun), Konya, Niğde, Aksaray, Balıkesir, Sivas, Gümüş, Erzincan, Kayseri, Erzurum, Birgi, Tire, Manisa, Bursa, Gerece, Geyve, Yenice, Bolu, Kastamonu, Sinop, vd.şehirlerde gördüğü ve Ahiyân-el-fityân(kardeş Yiğitler) ismini verdiği zümrenin zaviyelerinden eserinde bahsetmektedir (Mehmet Şeker (2011), *Türk İslam Medeniyetinde Ahilik ve Fütüvvetnamelerin Yeri*, Ötüken yay., İstanbul, s.40-46; Ahi zaviyeleri için bkz, aynı yazar (2001), *İbn Batuta'ya Göre Anadolu'nun Sosyal-Kültürel ve İktisadî Hayatı İle Ahilik*, Kültür Bakanlığı yay., Ankara, s.73-80).

Ahîlerin faaliyetleri, Ahmet Yesevî'nin Anadolu'yu Türkleştirmek ve İslâmlaştırmak için gönderdiği Horasan erenlerinininkinden hiç de farklı değildi (Anadol, 1991: 51). Ahî Evren'in kurmuş olduğu bu teşkilatın zaviyelerinde yetişenler, Türk ordularından evvel henüz fethedilmemiş topraklarda gönülleri fethetmiş, buralara Türk'ün adaletli, dürüst yaşayışının hasletini duyurmuşlardır. Bu teşkilatlar insanları ruhen birbirine kenetlemiş ve büyük birliğe hazırlamıştır. Bu yüzden Türk orduları girdikleri yerlerde sevinçle karşılanmış, halktan tepki ve nefret görmemişlerdir. Bugün Polonya'da darbu mesel haline gelen *"Türk gitti adâlet gitti"* sözü ile Alman Protestan mezhebi lideri M. Luther'in söylediği *"Acaba Türkler gelip de Almanya'da âdilâne idarelerini kurmazlar mı?"* (Soykut, 1971: 131; Çalışkan-İkiz, 1993: 3, 71.) sözü bunun en iyi ispatıdır.

Ahîlerin XIII. yüzyılın ilk yarısından itibaren Anadolu ve Rumeli'nin bir bölümünü vatan tutmuş Türkler olduklarını Osmanlı kaynaklarından anlamak mümkündür. Bunlar Anadolu şehir ve köylerinde Türkleşme ve İslâmlaşmayı teşvik etmekle kalmamış aynı zamanda en ücra köy ve şehirlere kadar giderek kurdukları zaviyelerle buraların iskânını ve şehirleşmesini sağlamışlardır (Mehmet Akif Eroğlu, "Anadolu'da Ahiler ve Ahi Zaviyeleri", TDİD, S.IV, İzmir 2000, s.42.). Ahîler, Anadolu'da dirliğin ve birliğin bozulduğu, Moğol istilâlarının bölgeyi kasıp kavurduğu, insanların umutsuzluğa düştüğü bir dönemde faaliyetleriyle onlara bir ümit kaynağı olmuştur. Osmanlı'nın kuruluşuna yön vermiş ve zaviyeler aracılığıyla Anadolu'da İslâm kültürünün yayılmasına katkı sağlamışlardır. Mustafa Akdağ, Anadolu'nun ve Rumeli'nin Türkleşmesinde ve İslâmlaşmasında Türk'ün teşkilâtçılık kabiliyeti ve zekâsının eşsiz şaheseri olan ihvân ve fityân yani Ahî Birliklerinin büyük rol oynadığını söyler (Akdağ, 1979: 63-483-499; Çetin, 1996: 105-115). Ömer Lütfü Barkan ise Ahîler hakkında şunları söylemektedir: *"Bu mistik tarikat ve teşkilatın ne büyük bir kuvveti temsil ettiğini, aralarına aldığı halk kütlesini muayyen sosyal nizamkar için nasıl harekete getirerek zamanlarının vekayiiinde büyük roller oynamış olduklarını tarih esasen kaydetmektedir"* (Barkan, 1942:279-304). Barkan, Anadolu'nun Türkleşme sürecinde Ahî zaviyelerinin rolünü anlatırken şu ifadelerle de yer verir:

"Anadolu'ya doğru yapılmış olan derviş akını ve bu dervişlerin köylere yerleşerek toprak işleri ve din propagandası ile meşgul olmaları hareketi ve zamanın beylerinin bu gibi kolonizatör dervişlere bir takım muafiyetler, haklar ve topraklar bahşetmek suretiyle onların kendi memleketlerine yerleşmelerine temine çalışmaları, Anadolu istilâ ve iskânları kadar eskidir. Anadolu'da yer alan zaviyelerin çoğunun Osmanlılardan evvelki beyliklerin himaye ve nişâneleri ile kurulmuş Ahi zaviyesi olması lazım gelir" (Barkan, 1942: 292).

Selçuklu Döneminden itibaren Anadolu'nun birçok yerine kurulan Ahî zaviyeleri revendeye hizmetini kendi müntesiplerinin malî imkanlarıyla sürdürmüşlerdir. Maddi imkânlarla sahip olan bu zaviyeler, boş toprakların şenlendirilmesinden tutunda Selçuklu devletinin uc bölgelerindeki Bizans sınırında ve Osmanlı devletinin kuruluşunda etkili rol oynamışlardır (Barkan, 1942: 279-386; Çetin, 1996: 105-115; Gündüz, 2005: 465-491).

Anadolu'nun birçok şehrinde olduğu gibi Kayseri'de Ahî Evren adına inşa edilen zaviye de Osmanlı'nın son asrına kadar varlığını muhafaza etmiştir. Hatta XX. yüzyılın başlarına kadar esnaf zümresi üzerinde mânevi tesirini devam ettirmiştir. Bugün Talas Caddesi'nin batısında Döner Kümbet'in karşısında harabeleri bulunan zaviye bu anlamda önem taşımaktadır (Şahin, 1988: 530; <http://www.kayseriliyim.com/kayseri/sahsiyetler.php?islem=24>). Anadolu'nun her yerinde karşılaşılabileceğimiz Ahî zaviyeleri zamanla kuruldukları mekânların yerleşke statüsüne kavuşmasını sağlamışlardır. Ahî zaviyeleri çevresinde kurulan köy, kasaba ve mahallelere, özellikle XIII, XIV ve XV. yüzyıllarda hemen bütün Anadolu'da rastlanılmaktadır (İbn Batuta, 1999: 5; Cumbur, 1986: 89). Şehir ve taşrada en ücra köşelere kadar teşkilatlanmış olan Ahî zaviyeleri yerleşik kültür ile göçebe kültür arasında âdeta bir köprü kuran sivil toplum örgütleridir. Ahîlik, Anadolu'da şehirli-göçebe dinî hayatını bir ölçüde bünyesinde birleştirmeyi başarabildiği için, bu dönemdeki dinî tezahürleri büyük ölçüde bünyesinde toplamıştır (Sarıkaya, 1999: 2; aynı yazar, 2002: 45). Her meslek birliğinin, eğitim ve eğlence imkânlarına sahip sosyal bir tesis özelliği taşıyan zaviyeleri bulunmaktaydı

(Solak, 2009: 12-13). Bu müesseseler devrin teşkilatlanmış modeline uygun olarak geliştirilmiş olup dinî bir gayenin icabıydı. Dinî tören ve erkâna önem veriyorlardı (Ocak, 1978: 267; Erken, 2008: 67).

Ahîlerin bir zaviyeye bağlı olarak fütüvvetnâmelere göre hayat varlığını sürdürmesi yerleşik hayat kültürünü gerektiriyordu. Halil İnalçık, Ahîlerin Anadolu'nun kolonizasyon sürecini kolaylaştıran bir yönü olduğunu belirtir. Yeni kurulacak bir köye önce Ahîler yerleşir, sonrasında kurulan Ahî zaviyesinin etrafında, ortaklaşa yaşam kültürü ile nüfus artışı sağlanır. Ahîler bu işlevlerini yıllardır büyük bir başarıyla uygulamışlardır. Özellikle Osman Bey döneminde devletin genişlemesinde etkin rol oynamışlardır. Osman Bey bir bölgeyi ele geçirdikten sonra oraların örgütlenmesi için Ahî ve Fakî'lardan yararlanmıştı (İnalçık, 2009: 34). Türk topluluklarının yerleşik hayata geçişlerine yardımcı olarak Anadolu'nun Türk yurdu haline dönüşmesinde oldukça etkili olan zaviyeler, Fütüvvetnâmelerde yer alan ahlâk kurallarının halka öğretildiği merkezlerdi. Buralarda Türk toplumunun şehir medeniyetine adapte edilmesi sağlanıyordu. Çok yönlü olan bu zaviyeler yurdumuzun Türkleşmesine ve buralarda İslâm'ın yayılmasına büyük katkı sağlamışlardır.

Sonuç

Ahîlik, XIII. yüzyılda Ahî Evren tarafından Kayseri merkezli olarak kurulan ve buradan Anadolu başta olmak üzere tüm Türk coğrafyasına yayılan hem dünyevî hem de uhrevî bir örgüt olup Türk-İslâm medeniyetinin en önemli müesseselerinden birisidir. Ahîlerin, özellikle Selçuklular dönemi Anadolu'da büyük bir siyasî ve ekonomik güç oldukları görülmektedir. Ahî Birlikleri, askeri, dinî, sosyal ve iktisadî fonksiyonları itibariyle köylerin, kasabaların, mahallelerin tesisinde, kentlerin genişlemesinde önemli roller üstlenerek bu toprakların Türk milli kültürü ile bütünleşerek vatan olmasına büyük katkı sağlamışlardır. Ahîlik, Anadolu'da Türklüğün ve İslâm'ın yayılmasını sağlayan temel dinamiklerdendir. Ahîlerin birçoğu Eren, velî ve derviş iken bir kısmı da "alp" lik karakteri taşıyan akıncılardır. Hem Anadolu topraklarının fethinde hem de savunmasında oldukça etkili olmuşlardır. Yine Osmanlı'nın bir "Cihan Devleti" olmasında emeği küçümsenemeyecek kadar büyüktür. Ahîlik ve kültürünün ilmî olarak araştırılıp insanlığa yeni bir model olarak sunulmasının yollarını aramak gerekmektedir.

Ahîlerin kurdukları vakıf ve zaviyeler, Anadolu insanının buhranlı anlarında sığındığı ve huzur bulduğu mekânlar olmuştur. Millî kültürümüzün Türkistan'dan Anadolu'ya taşınmasında ve bozulmadan yaşanmasında Ahîler büyük pay sahibidirler. Ahîler, Anadolu'da sanat dallarının oluşmasında, ucuz ve kaliteli mal üretimiyle ticaretin gelişip huzur ve güvenin artmasında, toprağın işlenmesinde, gelenlere ve yerli halka dinî eğitimin verilmesinde kısacası bu toprakların maddî ve manevî açılardan ihyâ edilmesinde önemli roller üstlenmişlerdir. Ahî zaviyeleri Anadolu'nun Türkleşmesine mimari açıdan da katkı sağlamışlardır. "Bâcıyân-ı Rum" olarak adlandırılan Anadolu Bacıları ise göçmen Türklerin zaviyelerde ağılanması yardımcı oldukları gibi gelenlerin kızlarına ve hanımlarına kadın el sanatları ve ev işleri öğretiyor onların ilmihal bilgilerini almalarına yardımcı oluyorlardı.

Anadolu'nun Türk ve İslâm yurdu haline gelmesi birden bire olup biten bir hadise değildir. Anadolu yıllar süren göçler sonucunda Türkleşmiş bir vatanıdır. Tabii bu süreç Oğuz kitlelerinin ve Türkmenlerin Anadolu'ya göçüyle bitmiyordu. Anadolu'ya parçalar halinde gelen bu Türklerin istihdamı ve ihtiyaçlarının karşılanması oldukça zor ve önemli bir işti. Anadolu'ya gelenlerle yerli halk arasında dengeler oluşturmak gerekiyordu. Ahî Evren ve onun kurmuş olduğu zaviyeleri Anadolu'ya gelen Türkleri misafir ederek barınmaları ve meslek edinmeleri konusunda oldukça önemli bir görevi îfâ ederek Anadolu'nu Türkleşmesine katkıda bulunmuşlardır. Anadolu Abdalları, Gazileri ve Bacıları gibi.

- AHİ EVREN(1340). *Letaifü'l Hikme*, (Yayımlayan Gulam Hüseyin-i Yusufi), Tahran.
- AKDAĞ, Mustafa(1979). *Türkiye'nin İktisadî ve İctimai Tarihi*, C.1, 1243-1453. İstanbul: Tekin Yayınevi.
- AKPINAR, Ali (2005). "Fütüvvet Ruhunun Dini Temelleri", *I.Ahi Evran-ı Velî ve Ahilik Araştırma Sempozyumu Tebliğleri*, Kırşehir.
- AKYÜZ, Yahya (2007). *Türk Eğitim Tarihi*, Ankara.
- ANADOL, Cemal (1991).*Türk-İslâm Medeniyetinde Ahilik Kültürü ve Fütüvvetnâmeler*, Ankara.
- ARAT, Reşit Rahmeti (1951). *Atebetü'l-Hakâyk*, II, İstanbul.
- ATALAY, Besim (1999). *Divanu Lûgati't-Türk Tercümesi*, I, Ankara.
- AYYILDIZ, Erol (1988). *Türkçe-Arapça Arapça-Türkçe Lügat*, İstanbul.
- BARKAN, Ömer Lütfi (1942) "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskan ve kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I, İstila Devirlerinin Kolonizator Türk Dervişleri ve Zaviyeleri", *Vakıflar Dergisi*, S.11, Ankara, s. 279-304.
- BAYRAM, Mikâil (1995). *Ahi Evren Tasavvufi Düşüncenin Esasları*, Ankara.
- BAYRAM, Mikâil (1993). *Şeyh Evhadü'd-Din Hâmid el-Kirmânî ve Evhadiye Tarikati*, Konya.
- BAYRAM, Mikâil (2005). *Şeyh Evhadüddin Hamid el-Kirmanî ve Menâkıb-Nâmesi*, Konya.
- BAYRAM, Mikâil (1991). *Ahi Evren ve Ahi Teşkilâtı'nın Kuruluşu*, Konya.
- BAYRAM, Mikâil (1978). "Ahî Evren Kimdir?", *Türk Kültürü Dergisi*, S.191, Ankara, s.658-668.
- BAYRAM, Mikâil (1994). *Fatma Bacı ve Bacıân-ı Rûm (Anadolu Bacıları teşkilatı)*, Konya.
- BAYRAM, Mikâil (2003). "Selçuklu Devlet Yapısının Şekillenmesi", *Türkiye Selçukluları Üzerine Araştırmalar* Konya.
- BAYRAM, Mikâil (2005). "Türkiye Selçukluları Döneminde Bilimsel Ortam ve Ahiliğin Doğuşuna Etkisi", *Türkiye Selçukluları Üzerine Araştırmalar*, Konya.
- BOZKUŞ, Metin (2005). "Ahilik'te Mezhep Olgusu", *I.Ahi Evran-ı Velî ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu*, (Haz.M.Fatih Köksal), Kırşehir, C.I, s.187-199.
- BURGAZİ (1954). "Fütüvvetnâme", (Çev. Abdülkâim Gölpinarlı), *İÜİF Mecmuası*, C.XV, S.1-4, İstanbul.
- CAHEN, Claude (1979). *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, İstanbul.
- CAHEN, Claude (1986). "İlk Ahiler Hakkında", (Çev.Mürsel Öztürk), *Belleten*, L/197, Ankara, s.591-601.
- CUNBUR, Müjgan (29-30 Nisan 1993), "Ahmet Yesevî'nin Ahi ve Gazileriyle Anadolu'nun Türkleşmesindeki Yeri", *Ahmet Yesevî Sempozyumu Bildirileri*, Elazığ.
- CUMBUR, Müjgan (1986) "Anadolu Şehirlerinin Kuruluşunda Ahilerin Yeri", *Türk Kültürü ve Ahilik XXI. Ahilik Bayramı Sempozyumu Tebliğleri 13-15 Eylül 1985 Kırşehir*, İstanbul, s.87-93.
- ÇAĞATAY, Neşet (1990). *Ahilik Nedir*, Ankara.
- ÇAĞATAY, Neşet(1997). *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, Ankara.
- ÇAĞATAY, Neşet (1993). "Ahiliğin Ortaçağ Anadolu Toplumunda Etkileri", *I. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyum Bildirileri*, Ankara.
- ÇAĞATAY, Neşet (1988). *Anadolu Türklerinin Ekonomik Yaşamları Üzerine Gözlemler(Bu Alanda Ahiliğin Etkileri)*, TTK, Ankara.
- ÇALIŞKAN, Yaşar - İKİZ, M.Lütfi (1993). *Kültür, Sanat ve Medeniyetimizde Ahilik*, Ankara.
- ÇETİN, Osman (1996). "Osmanlı Devleti'nin Kuruluşunda Ahiler", *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kurucusu Osman Gazi ve Dönemi- Sempozyum Sonuç Bildirileri-*, Bursa, s.105-115 DEMİR, Ahmet (2002). "Fütüvvet Teşkilâtının Kökeni, Teşekkülü ve Türkiye Selçuklularındaki Durumu", *Türkler*, C.7,Ankara, c.7, s.264-271.
- DOĞRU, Halime (1991). *XVI. yy'da Sultanönü Sancağında Ahiler ve Ahi Zaviyeleri*, Ankara.
- EKİNCİ, Yusuf (1991). *Ahilik*, Ankara.
- ERDEM, Ekrem (2009). *Ahilik: Ahlakla Kalitenin Buluştuğu Bir Etnik Teşkilatlanma Modeli*, Ankara.
- ERKEN, Veysi (2008). *Bir Sivil Örgütlenme Modeli Ahilik*, Ankara.
- ERÖĞLU, Mehmet Akif (2000) "Anadolu'da Ahiler ve Ahi Zaviyeleri", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, S.IV, İzmir.
- GÜLENSOY, Tuncer (2005). "Ahi mi? Aki mi?", *I- Ahi Evran-ı Velî ve Ahilik Araştırma Sempozyumu Tebliğleri*, Kırşehir.
- GÜLERMAN, Adnan-TAŞTEKİN (1993). *Sevda, Ahi Teşkilatının Türk Toplumunun Sosyal ve Ekonomik Yapısı Üzerindeki Etkileri*, Ankara.
- GÜLLÜLÜ, Sabahattin (1992). *Sosyoloji Açısından Ahi Birlikleri*, İstanbul.
- GÜLVAHABOĞLU, Adil (1991). *Sosyal Güvenlik Öncüsü Ahi Evran ve Ahilik*, Ankara.
- GÜNAY, Ünver (1998). "Dini Sosyal Bir Kurum Olarak Ahilik", *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.10, Kayseri.
- GÜNDÜZ, Ahmet (2005). "Beylikler ve Osmanlı Devleti'nin Kuruluşunda Ahilerin Siyasî ve Askerî Rolü", *I.Ahi Evran-ı Velî ve Ahilik Araştırmaları sempozyumu* (12-13 Ekim 2004 Kırşehir), Kırşehir, s.465-491.
- GÜNGÖR, Harun (1996). "Türk Alevi-Bektaşî İnanışlarında Şamanlığın İzleri", *Erdem*, Ankara, S.22, s.237-249.
- GÖDE, Kemal (1993). "Eratnalılar Devri 1327-1381'nde Anadolu'da Ahilik", *I.Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyum Bildirileri*, Ankara.
- GÖLPINARLI, Abdülkâim (1950). "İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı", *İÜİF Mecmuası*, C.11, İstanbul.
- HACI BEKTAŞ-I VELÎ (2007). *Velâyetnâme*, (Haz.Hamiye Duran), TDV yay., Ankara.
- HUCVİRİ, Ebû Ali b.Osman el-Cüllâbî (1982). *Keşfü'l-Mahcûb*, (Çev.Süleyman Uludağ), İstanbul
- İBN BATUTA (1999). *İbn Batuta Seyahatnâmesi'nden Seçmeler*, (Haz.İsmet Parmaksızoğlu), Ankara
- İBN BİBİ (1996). *El Evamirü'l-Ala'İye Fi'l-Umuri'l-Ala'İye*, (Haz. Mürsel Öztürk),C.I, Ankara.
- İBNÜ'L- ESİR(1987). *el-Kamil fi't-tarih*, XII, (Trc. A.Özaydın), İstanbul.
- İNALCIK, Halil (2009). *Devlet-i 'Alîyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-1*, İstanbul: İş Bankası Kültür Yay.
- KAFESOĞLU, İbrahim (1991). *Türk Millî Kültürü*, İstanbul.
- KAYA, Abdullah (2006). *Mengücekoğulları Beyliği Tarihi*, (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış doktora Tezi), Konya.
- KAYAOĞLU, İsmet (1981). "Halife en-Nâsır'ın Fütüvveti Girişi ve Bir Fütüvvet Buyruktusu" *AÜİFM*, XXV.

- KAZICI, Ziya (1988). "Ahilik", TDVİA, C.I, İstanbul.
- KESKİN, Mustafa-HÜLAGÜ, Mehmet Metin (2007). *Geçmişteki İzleriyle Kayseri*, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları.
- KÖKSAL, Mustafa (2007). *Ahilik Kültürünün Dünü ve Bugünü*, Ankara.
- KÖPRÜLÜ, Fuad (1994). *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, Ankara.
- MAHMUD EL-KAŞGARİ (2007). *Divanü Lügati't-Türk*, İstanbul: Kocabalı Yay.
- MERÇİL, Erdoğan (2000). *Türkiye Selçuklularında Meslekler*, Ankara.
- MUALLİM CEVDET (2008). *İslâm Fütüvveti ve Türk Ahiliği İbn-i Battuta'ya Zeyl*, (Çev. Cezair Yara), İstanbul: İşaret Yay.
- MUNTEANU, Luminita (1993) "Ahilik- Ortaçağda Sosyal Düzen ve Dünya Temsili", *I.Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyum Bildirileri*, Ankara.
- OCAK, Ahmet Yaşar (1978). "Zaviyeler", *Vakıflar Dergisi*, C.XII, Ankara.
- OCAK, Ahmet(1993). "Moğol Tahribatı Karşısında Ahilik Kültürü", *I. Uluslararası Ahilik Kültürü Bildirileri*, Ankara, s.123-128.
- ORHANER, Berkay (2012). "Ahilik ve Kurumsal Sorumluluk", *Ahiliğe Genç Bakışlar Makale Yarışması ve Sempozyumu 21 Eylül 2012 Kırşehir*, (Haz.Kâzım Ceylan), Kırşehir.
- ÖZKÖSE, Kadir (2003). "Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslâmlaşmasında Tasavvufi zümre ve Akımların Rolü", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.VII/1, Sivas, s.249-279.
- PAKALIN, Mehmet Zeki (1993). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C.I, İstanbul.
- POYRAZ, Orhan (1993). "Ahi Örgütleri", *I. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyum Bildirileri*,Ankara.
- RIHTIM, Mehmet (2010). "Azerbaycan Tasavvuf Tarihinde İlk Sufiler (VIII-XI. Asırlar)", *Journal Of Qafqaz University History, Law And Political Sciences Number 29*.
- SAİD HAVVA (1989). *El-esâs Fi't-Tefsîr*, C.VIII, İstanbul.
- SARIKAYA, Mehmet Saffet (2002), XIII-XVI. Asırlardaki Anadolu'da Fütüvvetnamelere Göre Dini İnanç Motifleri, Ankara.
- SARIKAYA, Mehmet Saffet (1999), "Osmanlı Toplumunun Dini Yapısına Bir Bakış Denemesi: Ahilik-Bektaşilik İlişkisi", *Araştırmalar Dergisi*, S.2, Isparta.
- SİR RAMSAY (1969). "Türkiye İntibaları", (Terc.Engin Uzman), *Batı Dil ve Edebiyatları Araştırmaları Dergisi*, (AÜDTCF yayını), C. 1, S. 4, Ankara.
- SOLAK, Fahri (2009). *Ahilik Kuruluşu, İlkeleri ve Fonksiyonları*, İstanbul: İTO Yayınları.
- SOYKUT, Refik (1971). *Orta Yol Ahilik*, Ankara.
- SOYKUT, Refik Hilmi(1992). "İşletmecilikte Disiplin ve Ahlak", *Ahilik Yolu*, S.77, İstanbul.
- SÜHREVERDİ (1990). Ebu Hafs Şihâbuddin, *Avârifü'l-Maârif-Tasavvufun Esasları*, (Ter.H.Kamil Yılmaz-İrfan Gündüz), İstanbul.
- SÜLEMİ (1977). *Tasavvufta Fütüvvet*, (Çev. Süleyman Ateş), Ankara.
- ŞAHİN, İlhan (1988). "Ahi Evran", TDVİA, C.I, İstanbul, s.530.
- ŞEKER, Mehmet (2011). *Türk İslam Medeniyetinde Ahilik ve Fütüvvetnamelerin Yeri*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- ŞEKER, Mehmet (2001). *İbn Battuta'ya Göre Anadolu'nun Sosyal-Kültürel ve İktisadî Hayatı ile Ahilik*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- TAESCHNER, Franz (1955). "İslâm Ortaçağında Futuvva Teşkilâtı", (Çev.Fikret İşıltan), *ÜİFM*,C.XV, No:1-4, İstanbul, s.3-32.
- TAESCHNER, Franz (1972). "İslâm'da Fütüvvet Teşkilatı'nın Doğuşu Meselesi ve Tarihi Ana Çizgileri", (Çev. Semahat Yüksel), *Bellekten*, C.XXXVI, Ankara.
- TOGAN, Zeki Velidi (1940). *Umumi Türk Tarihine Giriş*, İstanbul.
- TORUN, Ali (1998) *Türk Edebiyatında Türkçe Fütüvvet-nameler Üzerine Bir İnceleme*, Ankara: KB Yayınları.
- TURAN, Osman (1993). *Selçuklular ve İslâmiyet*, İstanbul.
- TURAN, Osman (1978). *Türk cihan Hakimiyeti Mefkûresi Tarihi*, Ankara.
- ULUDAĞ, Süleyman (1996). "Fütüvvet", TDVİA, C.XIII., İstanbul.
- UYUMAZ, Emine (2003). *Sultan I.Alaeddin Keykubat Devri Türkiye Selçuklu Devleti Siyasi Tarihi*, Ankara.
- VEHBİ, Kemal (1971).*Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslâmlaşması*, İstanbul.
- YALKIN, Suat (1993). "Tarihte Fütüvvet ve Ahilik İlişkisi", *I. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyum Bildirileri*, Ankara.
- YİĞİT, İlker (2012). "Ahiliğe Farklı Bir Bakış: XVI.Yüzyıl Türkiye'sinde Ahi Adlı Yerleşmeler ve Zaviyeler", *Ahiliğe Genç Bakışlar Makale Yarışması ve Sempozyumu 21 Eylül 2012 Kırşehir*, (Haz.Kâzım Ceylan), Kırşehir.
- YURDAYDIN, Hüseyin Gazi (1991). "Düşünce ve Bilim Tarihi (1300-1600)", *Türkiye Tarihi*, İstanbul, II, s.147-209.
- www.metinhulagu.com/images/dosyalar/20120302110400_0.pdf, (ET: 16.7..2013).
- <http://www.kayseriliyim.com/kayseri/sahsiyetler.php?islem=24>, (ET:14.04.2013).